

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN QADIN SİYASƏTİ

Turan NƏSİROVA,

BDU-nun Tarix fakültəsinin

Tarixşünaslıq, mənbəşünaslıq və tarixi tədqiqat

üsulları kafedrasının doktorantı

AÇAR SÖZLƏR: *Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, qadın siyasəti, seçki hüququ, ziyalı qadınlar.*

KAY WORDS: *Azerbaijan Democratic Republic, women's politics, electoral right, intelligent women.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Азербайджанская Демократическая Республика, женская политика, избирательное право, интеллигентные женщины.*

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan qadınlarının savadsızlıq və fanatik ənənələr səbəbindən ictimai-siyasi həyatdan təcrid olunmuş şəkildə yaşamaları şəxsi həyatlarında da çətinliklər yaratmışdı. Bu dövrdə “Qadın bir şəxsiyyət kimi azad olmayınca xalqın problemləri həll olunmaz qalacaq!” ideyasını irəli sürən Azərbaycanın ziyalı elitası xalqı maariflənməyə səsləyir, onlara hüquq və vəzifələrini çatdırmağa çalışdılar. Bu mövzuya daha çox diqqət ayırmış M.Şahaxtılı, H.Zərdabi, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Ağayev, C.Məmmədquluzadə, Ö.F.Nemanzadə, Ə.Nəzmi, M.Ə.Sabir, F.Köçərli, C.Cabbarlı və başqaları fanatik dindarların təzyiqlərinə məruz qalsalar da, xalqın diqqətini qadın problemlərinə yönəldərək erkən nikaha və qadın zorakılığına qarşı çıxdılar.

Azərbaycan qadınının azadlıq problemi ilk dəfə 1903-cü il martın 30-da Tiflisdə nəşrə başlayan “Şərqi-Rus” qəzetində qaldırılmışdı. Qəzetin təsisçisi, Azərbaycan maarifçiliyinin görkəmli nümayəndəsi Məhəmməd ağa Şahaxtılı müsəlman aləmində qadın azadlığı məsələsindən bəhs edən məqalələr çap edirdi. Onun bu mövzudakı yazıları əsasən qadın azadlığını məhdudlaşdıran və ictimai həyatdan təcrid edən problemlərə həsr olunurdu [1].

XX əsrin ilk illərində Azərbaycan qadınlarının təhsil almaq imkanının məhdudluğuna qarşı atılmış mühüm addımlardan biri də H.Z.Tağıyevin 1901-ci ilin oktyabr ayında Bakı Qız Məktəbini təsis etməsi oldu. Məktəbin təntənəli açılışı günü – 1901-ci il oktyabrın 7-də “Kaspi” qəzeti Qafqaz müsəlmanlarının şeyxülislamı Axund Əbdüссəlam Axundzadənin məsələ ilə bağlı xeyir-duasını da dərc etmişdi. O, Məhəmməd peyğəmbərin “Elm öyrənmək həm müsəlman kişiyyə, həm də müsəlman qadına vacibdir” sözlərini xüsusi vurğulamış, İslam tarixində həkim, alim kimi şöhrət tapmış müsəlman qadınlarının həyatından misallar və sitatlar gətirərək demişdir: “Bu tarixi sitatlardan məqsədim budur ki, nə din, nə şəriət təhsil və tərbiyə sahəsində qadınların hüquqlarını məhdudlaşdırmır. Belə olsaydı, İslamda bu qədər şöhrətli müsəlman qadını yetişməzdi. Əgər bu vaxta qədər Zaqafqaziyada qızlara təhsil verilməyibsə,

bunun səbəbi təkcə məktəbin yoxluğu deyil, həm də kök atmış ziyanlı adətlərdir” [2]. Həmçinin XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Qafqaz şeyxülislamı Axund Əhməd Hüseynzadə, Qafqaz müftisi Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbov, görkəmli Azərbaycan maarifçisi Mirzə Əbdürrəhim Talıbzadə, Mir Məhəmməd Kərim Mircəfərzadə, Mirzə Əbu Turab Axundzadə kimi onlarla din xadimi və din alimlərimiz qadın azadlığı problemləri ilə mübarizə aparmışlar.

XX əsrin ikinci onilliyindən etibarən maarifçi ziyalılarımızın gərgin səyləri nəticəsində Azərbaycan qadınları ictimai-siyasi həyatda görünməyə başladılar. Hətta onlar öz problemlərini ictimaiyyətə çatdırmaq üçün 1911-ci ilin yanvarın 22-də Xədicə Əlibəyovanın redaktorluğu ilə “İşıq” adlı qadın qəzetinin ərsəyə gəlməsinə nail oldular. Maarifçi ideyalarla gündəmə gələrək o dövrün ziyalı qadınlarını öz ətrafına toplamış bu qəzetin 1912-ci ilədək 68 nömrəsi işıq üzü görmüşdür. Artıq bu, Azərbaycan qadınının ciddi ictimai qüvvəyə çevrilməsini təsdiq edən amillərdən biri idi. Həmin dövrdə mətbuatda qadın müəlliflərinin çıxışlarının getdikcə intensiv hal alması, öz mövqelərini daha inamla ortaya qoymaları və s. Azərbaycan ziyalıların qadın azadlığı uğrunda apardığı çətin mübarizənin nəticəsiz qalmadığını göstərirdi.

Beləliklə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra qadın hüquqlarının, o cümlədən ictimai həyatda fəaliyyətinin artırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Belə ki, Avropa və Amerika ölkələrindən xeyli əvvəl qadınlara seçki hüququnun verilməsi, qadınların təhsil və mədəni səviyyələrinin inkişafına xüsusi diqqət göstərilməsi və s. AXC-nin yürütdüyü dövlət siyasətinin mahiyyətini əyani şəkildə səciyyələndirirdi. Ölkə Parlamenti tərəfindən qəbul edilmiş qanunlar, xüsusilə 16 yaşınadək uşaqların işləməsinə qadağa qoyulması, qadınların səhhətinə və fiziki imkanlarına uyğun olmayan işlərə götürülməməsi, hamilə qadınlara güzəştlər edilməsi, müəssisələrdə işləyən qadınların südəmər uşaqları üçün xüsusi yerlərin ayrılması, uşaq bağçalarının açılması, məktəblərin sayının artırılması və bu kimi qərarlar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə qadınlar üçün yaradılan imkanların parlaq nümunəsidir.

Azərbaycan qadınlarına bəxş olunmuş siyasi hüquqlar – seçki hüququ

1917-ci il mayın 1-dən 11-dək Moskvada keçirilmiş Ümumrusiya Müsəlmanları qurultayında Məhəmməd Əmin Rəsulzadə müsəlman qadınının azad edilməsini müsəlman xalqlarının milli-azadlıq mübarizəsinin ən mühüm məsələlərindən biri kimi qiymətləndirərək demişdir: “Bütün digər xalqların qadınları kişilərlə bərabər ictimai-siyasi hərəkətdə iştirak etdiyi və bununla da öz millətinin uğurlarına kömək etdiyi bir vaxtda müsəlman qadın dustaqlıqda qala bilməz və qalmamalıdır” [3]. Bu fikirlər 1918-ci il mayın 28-də AXC-nin qəbul etdiyi İstiqlal Bəyannaməsinin IV bəndində bərabər hüquqluluq prinsipinin, seçmək və seçilmək hüququnun təsbit edilməsi ilə öz qanuni təsdiqini tapmış oldu: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti milliyyətindən, məzhəbindən, sinfindən, silkindən və cinsindən asılı olmayaraq öz sərhədləri daxilində yaşayan bütün vətəndaşlarına siyasi hüquqlar və vətəndaşlıq hüququ təmin edir” [4, s.5-7].

Hüquqi və siyasi baxımdan Azərbaycan qadınını tam hüriyyətə və insan haqlarına qovuşduran bu qərarın türk və müsəlman aləmində qüvvətli bir inqilabi əhəmiyyəti oldu. İstiqlal Bəyannaməsinin digər maddələri kimi bu maddə də Azərbaycan xalqının tarixi təkamülünün məntiqi nəticəsi idi.

Bununla da Azərbaycan Şərqdə qadınlara seçmək və seçilmək hüququ verən ilk ölkə oldu. Müsəlman dünyasında ilk dəfə olaraq kişilərlə bərabər, qadınlara seçki hüququnun verilməsi tarixi nailiyyət hesab olunurdu. Çünki həmin dövrdə seçki sistemində gender bərabərliyi prinsipi nəinki müsəlman Şərqində, hətta Avropa dövlətlərinin böyük əksəriyyətində öz həllini tapmamışdır. Hələ XVIII əsrin sonlarında seçki hüququ uğrunda mübarizəyə başlamış ABŞ qadınları bu hüquqlarına yalnız 1920-ci ildə senat tərəfindən Konstitusiyaya edilməş qadınlara səs hüququ verən 19-cu düzəlişlə qovuşdular. Bundan əlavə, 1919-cu ildə Avstriyada, Almaniyada, Niderlandda, Polşada, İsveçdə, Lüksemburqda, 1918-ci ildə İngiltərədə yalnız ərli qadınlar üçün (tam şəkildə isə 1928-ci ildə), 1931-ci ildə İspaniya və Portuqaliyada, 1946-cı ildə Fransada, 1970-ci ildə İsveçdə qadınlara seçki hüququ verilmişdir [5, s.11]. Göründüyü kimi, nəinki Şərqdə, hətta demokratiyanın beşiyi sayılan bir sıra Avropa ölkələrindən və ABŞ-dən əvvəl qadınlara siyasi proseslərə qoşulmaq hüququ Azərbaycanda verilmişdir.

1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Parlamentinə keçirilmiş seçkilərdə qadınlar da iştirak etdi. Qadın problemi Parlamentin diqqətdə saxladığı əsas məsələlərdən idi. AXC Parlamentinin 10 dekabr 1918-ci il tarixində keçirilmiş II iclasında Azərbaycan qadınlarına İslam aləmində ilk dəfə olaraq seçilmək hüququ rəsmi dövlət səviyyəsində verildi.

Azərbaycanlı qadınların seçki hüquqlarının möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılan növbəti addım bu hüquqların AXC-nin “Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında Əsasnamə”də öz əksini tapdı. AXC-nin Müəssislər Məclisinə seçkilər çox vaxt və ciddi hazırlıq tələb edirdi, mürəkkəb siyasi vəziyyət isə hər gün yeni məsələlərin həllini irəli sürürdü. Mövcud çətinliklərə rəğmən Parlament bir sıra hüquqi aktlar, o cümlədən “Müəssislər Məclisinə seçkilər haqqında” Qanun qəbul etdi. 1919-cu il iyulun 21-də qəbul edilən qanunda dövlətin hakimiyyət orqanlarına qadınların seçmək və seçilmək hüquqları bir daha öz təsdiqini tapdı. Cümhuriyyət hökumətinin qadınlara seçki hüququ vermək niyyətini bir daha əyani şəkildə sübut edən, 4 fəsildən və 116 bənddən ibarət olan həmin əsasnamədə deyilirdi:

- I fəsil: “Müəssislər Məclisi əhali tərəfindən cinsindən asılı olmayaraq və bərabər seçki hüququ əsasında, birbaşa və gizli səsvermə vasitəsi ilə, mütənasib nümayəndəlik əsasları təmin edilərək seçilən üzvlərdən ibarətdir”.

- II fəsil: “Müəssislər Məclisinə seçkilərdə səsvermə gününədək 20 yaşı tamam olmuş hər iki cinsdən olan respublika vətəndaşları iştirak hüququna malikdirlər”.

Cümhuriyyətin ictimai xadimlərindən olmuş Mirzə Bala Məmmədzadə bu barədə yazmışdı: “Qadınlar sair vətəndaşlarla bərabər vətəni və siyasi hüquq kəsb edirdilər ki, bu hal bütün Şərqdə deyil, Avropada belə tamamilə tətbiq edilmiş deyildi. Azərbaycan milli xartiyası bu qərar ilə nə qədər ülvə, bəşəri və mədəni qayələrlə doymuş olduğunu isbat etməkdədir” [6, s.142].

Azərbaycan qadınlarının təhsil hüququ

Çar Rusiyası dövründə müstəmləkə xalqların milli-siyasi mənlik şüurunun oyanmasına mane olmaq məqsədilə xalq maarifi işi məhdud çərçivədə saxlanılırdı. Ucqarlarda, o cümlədən Azərbaycanda vəziyyət daha acınacaqlı idi: zorla ruslaşdırma siyasəti yeridilir, təhsil əsasən, rus dilində aparılır, milli dil və mədəniyyətin inkişafına hər cür maneələr yaradılırdı. Bu səbəbdən də AXC yarandığı gündən xalqın savadlanması, maariflənməsi işinə xüsusi diqqət ayırdı. Fətəli xan Xoyskinin sədirliyi ilə yaradılmış birinci hökumət kabinetində Xalq Maarif Nazirliyi də təsis olundu. Nəsim bəy Yusifbəylinin başçılıq etdiyi nazirlik öz işinə Azərbaycandakı xalq maarifinin mövcud vəziyyətinin təhlili və həyata keçiriləcək tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi ilə başladı. Qadınların təhsilinə, savadlanmasına da xüsusi diqqət yetirildi. Orta təhsil müəssisələrində azərbaycanlı qızların sayı artırıldı. Əgər 1918-1919-cu tədris ilində Gəncə gimnaziyasında cəmi 4 azərbaycanlı qız oxuyurdusa, 1919-1920-ci tədris ilində onların sayı 296 nəfərə çatdırılmışdı [7, s.396].

1919-cu ilin əvvəllərində ölkədə dövlət hesabına 637 ibtidai, 23 orta, 33 ixtisas təhsil məktəbləri fəaliyyət göstərirdi. Orta məktəblər arasında 6 kişi və 4 qadın gimnaziyası, 5 realnı məktəb, 3 müəllimlər seminariyası, 3 müqəddəs Nina qız tədris müəssisəsi, politexnik məktəb və kommersiya məktəbi var idi.

1919-cu ilin iyulundan Lənkəran kişi və qadın gimnaziyaları da Xalq Maarifi Nazirliyinin sərəncamına keçirildi.

1919-cu ilin 11 avqustunda Xalq Maarif Nazirliyinin qərarı ilə Bakı, Gəncə və Nuxadakı (Şəki) Müqəddəs Nina qız tədris müəssisələrinin adları dəyişdirilərək, Bakıda birinci Azərbaycan qız gimnaziyası, Gəncə və Nuxadakılar isə qız gimnaziyaları adlandırıldı. Hazırlıq sinifləri də olan bu təhsil ocaqları səkkizillik idi. Sonuncu sinif pedaqoji təhsil hüququ verirdi [8, s.79].

1919-cu ildə Xalq Maarifi Nazirliyi Göyçay şəhərində realnı məktəb, Bakıda qız, Nuxada kişi və qız, Şuşada kişi məktəb və seminariyaları açmaq barədə Azərbaycan Parlamentinə qərar layihələri təqdim etdi. Parlament respublikanın imkanlarını nəzərə alaraq, onlardan ancaq birini həyata keçirdi. 1919-cu ildə Göyçayda realnı məktəb açmaq haqqında qanun layihəsi təsdiq olundu. Bakıda qızlar üçün 25 nəfərlik pansionatın təşkili, Xalq Maarifi Nazirliyi nəzdində pedaqoji və elmi-bədii jurnalların nəşr edilməsi, Gəncə, Qazax, Şuşa və Nuxada kişi, Bakı, Nuxa və Gəncədə isə iki illik qadın kurslarının açılması və s. nəzərdə tutulmuşdu.

Azərbaycan gəncliyinin ali təhsil alması üçün 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universiteti yaradıldı. Önəmli məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikası tarixində ilk ali təhsil ocağı olan bu universitetin tələbələrin 8,3 faizi qızlar idi.

Qadın müəllimlərə olan ehtiyacı qismən ödəmək üçün əvvəllər rus qız gimnaziyalarını, Tiflis Nücabə Qızlar İnstitutunu, hətta H.Z. Tağıyevin qız məktəbini və ikiillik pedaqoji kursları bitirmiş qızlar ibtidai məktəblərdə dərs deməyə cəlb olunmuşdular. Bu dövrdə Azərbaycanın tərəqqipərvər qadınları – Məryəm xanım Bayraməlibəyova Lənkəranda, Gövhər Şövqiyyə Şamaxıda, Nazlı Tahirova Naxçıvanda, Maral Nəbizadə Şəkidə, Bülbül Kazımova Gədəbəydə, T.Ağayeva, Yaqut Ağayeva, Fərdmuş Paşayeva Gəncədə, Səidə Şeyxzadə, Sara Vəzirova,

Hənifə Məlikova, Qərib Soltan, Zərri Şahtaxtinskaya, Rəhilə Hacıbababəyova və başqaları Bakıda xalq maarifinin inkişafına çalışırdılar.

Hökumət yaşlı qadınların da savad almasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. 24 oktyabr 1919-cu il tarixində Xalq Maarifi Nazirliyi Azərbaycan milli gimnaziyasının nəzdində yetkin türk qadınları üçün kursların təntənəli açılışı oldu. Kurslara Şəfiqə xanım Yusifbəyli rəhbərlik edirdi.

Sınıf müəllimlərinin hazırlanması üçün Nazirlik 17 iyul 1919-cu il tarixində qəbul edilmiş qanuna əsasən Bakıda və Gəncədə ikiaylıq qadın pedaqoji kurslar açmışdı. 1919-cu ilin sentyabrında Bakıda, Gəncə və Şəkidə ikiillik qadın pedaqoji kurslarının açılması haqqında qanun layihəsi hazırlanmışdı. Həmin il Bakıda Müfti Hüseyn Əfəndinin qızı Gövhər xanım Qayıbova öz mənzilində 80 nəfərdən çox dinləyici üçün pedaqoji kurs təşkil etmişdi. O dövrün tanınmış maarifpərvər ziyalıları Hüseyn Cavid, Abdulla Şaiq, Camo Cəbrayılbəyli, Xudaverdi Kələntərli, Səriyyə xanım Əhmədova, Nəimə xanım Qaziyeva burada məşğələlər aparırdılar.

1920-ci ildə Qazax seminariyasının yanında qızlar üçün şöbə açıldı. Həmin dövrdə qızları məktəbə cəlb etmək çox çətin iş idi. Qabaqcıl, mütərəqqi adamlar bu çətinliyin öhdəsindən gəlməyə çalışırdılar. Həmin il qızlar şöbəsinə Dilrubə, Dürrə, Validə və Həbibə Mustafayevalar, Dilşad Şıxlinskaya, Səlimə Əfəndiyeva, Kövsər Qayıbova qəbul oldular. Qeyd etmək lazımdır ki, bu qızların əksəriyyətinin seminariyaya daxil olmasının əsas səbəbi onların Qori Seminariyasının məzunu və Qazax Müəllimlər Seminariyasının direktoru, xalq maarifinin görkəmli nümayəndəsi Əhmədağa Mustafayev ilə qohumluq əlaqəsinin olması idi. Qapalı fəaliyyət göstərən şöbədə qızlar məktəb binasında yaşayırdı, orada oxuyur və dərslərinə hazırlanırdılar. Seminariyada tərbiyəçi qadın müəllimləri var idi. Onlar qızlarla bir yerdə qalır, yeməklərinə, dərslərinə və otaqlarının səliqə-səhmanına nəzarət edirdilər. Cümə günlərindən başqa qızlara həftə ərzində pansiondan kənara çıxmağa icazə verilmirdi. Cümə axşamları isə valideynlər xüsusi icazə ilə qızlarını evlərinə apara bilirdilər [9].

Cümhuriyyət dövründə qadınların əmək hüququ

Qadınların siyasi, təhsil və digər hüquqları ilə yanaşı əmək hüquqları və sosial təminatları məsələsi də Cümhuriyyət parlamentinin diqqətdə saxladığı aktual mövzulardan idi. AXC Parlamentinin 10 dekabr 1918-ci il tarixində keçirilmiş ikinci iclasında qadınların kişilərlə bərabər bütün hüquq və azadlıqlarını təmin etmək üçün qəbul olunmuş “İşçi məsələsi” adlı qanunda, həmçinin onların əmək hüquqları göstərilmişdir:

- Hər iki cins üçün 8 saatlıq iş günü (maddə 28);
- Həftədə bir dəfə istirahət günü (maddə 29);
- 16 yaşına qədər olan məktəb yaşlı uşaqların işlədilməsinin qadağan edilməsi və 16 yaşından 18 yaşına qədər olan cavanların iş gününün 6 saatdan artıq olmaması (maddə 32);
- Qadınları səhhət və vücudlarına zərərli olan işlərdə çalışdırmaq qadağandır. Hamilə olan qadınlar doğuşdan 4 həftə əvvəl və 6 həftə sonra əmək haqları tam ödənməklə xidmətdən azad edilir (maddə 33);

- Qadınların işlədiyi hər bir fabrik və zavodda südəmə uşaqlar üçün tərbiyəxanalar təsis olunmalıdır (maddə 34);
- Qadınların çalışdığı yerlərə qadın müfəttişlər təyin olunmalıdır (maddə 38);
- Sahibkarların hesabına xəstələnmiş fəhlələrə müftə dərman verilməli və xəstə olduqları müddətdə əmək haqları onlara çatdırılmalıdır (maddə 40);
- Bu qanunlara əməl etməyən sahibkarlar cinayət məsuliyyətinə cəlb ediləcəklər [10, s.25].

Parlamentin ikinci iclasında “Hümmət” fraksiyasından Əkbər ağa Şeyxülislamov qadın hüquqlarından bəhs edərək deyirdi: “Millətimizin yarısını təşkil edən qadınlar qul sifətindədirlər. Biz onlara insan surətində baxmalıyıq. Millətin yarısı işləyib, yarısı işləməyə o millət çolaqdır. Üzərinə heç bir xeyir yetirə bilməz. Bu gün qadınlarımız gələcək övladlarımıza tərbiyə verməkdədirlər. Əgər onlar azadə olmasalar, dövlət və vətənimizi müdafiə edən azad fikirli övlad dəxi yetirə bilməyib, özləri qul və əsir yaradarlar”. O, nitqinin sonunda təknikahlılığın – bir kişinin yalnız bir qadınla evlənməsinin qanuniləşdirilməsi prinsipini də irəli sürmüşdür [10, s.28-29].

Demokratik müzakirələr və məqsədyönlü siyasət nəticəsində qadınların məşğulluq imkanlarının artırılması üçün Cümhuriyyət Parlamentində qanun qəbul olunmuş, qadınların daha çox məşğul olduğu kустar sənayenin inkişafı və genişləndirilməsi məqsədilə yerli sahələrə kömək göstərən kустar sənaye kursları təşkil etmək üçün vəsait ayrılmışdı. İşsizliyin aradan qaldırılması və iqtisadiyyatın gücləndirilməsi məqsədilə bir sıra bölgələrdə toxuculuq və tikiş emalatxanası açılmasına dair müxtəlif layihələr də müzakirəyə çıxarılırdı.

Sözgedən qanun layihələrinin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmiş, eləcə də Cümhuriyyət dövrünün ictimai, siyasi, publisistik və digər sahələrində əvəzolunmaz xidmətləri ilə seçilmiş məşhur ziyalı qadınlarımız – Şəfiqə xanım Əfəndizadə, Nigar xanım Şıxlinskaya, Xədicə Ağayeva, Sara Talışinskaya, Badusəba Köçərli, Fatma Topçubaşova, Mədinə xanım Qiyasbəyli, İsmət Aşurbəyova, Pəri Topçubaşova, Sürəyya Axundova, Hənifə Zərdabi, Liza xanım Muxtarova, Əminə xanım Ağayeva, Mina xanım Aslanova, Nigar xanım Vəlibəyova, Gövhər xanım Vəlibəyova, Gövhər xanım Qayıbova və digərləri öz adlarını tarixə yazdırdılar. Lakin 1920-ci il aprel işğalı nəticəsində müstəqilliyinə son qoyulmuş AXC-nin digər sahələrdə həyata keçirdiyi siyasətlərlə yanaşı, qadınlar, onların azadlıqları, hüquqları və rifahı ilə bağlı gördüyü işlər də yarımçıq qaldı. 1937-1938-ci illərdə Sovet rejiminin amansız təqiblərinə və təzyiqlərinə məruz qalanlar arasında dövrün ziyalıları, dövlət xadimləri ilə birgə çiyin-çiyinə çalışmış xanımları, ziyalı, maarifpərvər qadınlar da az olmadı. Onların bəziləri “xalq düşməni” adı ilə güllələndi, Uzaq Sibirə sürgünə göndərildi, fəaliyyətləri yasaqlandı. Sovet dövrünün sonrakı illərində Azərbaycan qadını müəyyən qədər azadlıq qazanmasa da, bu milli müstəqilliyin və demokratiyanın verdiyi azadlıqları əvəz edə bilmirdi.

Azərbaycan Respublikasının qadın siyasəti – AXC-nin varislik ənənəsinin davamı kimi

Azərbaycan xalqının Ümumilli Lideri Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu, Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən mütərəqqi siyasət nəticəsində bu gün ölkəmiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin layiqli varisi olaraq bir çox demokratik dövlət quruculuğu sahələrində olduğu kimi qadın siyasətində də uğurlara imza atmışdır.

Azərbaycan 1995-ci il iyunun 30-da Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” konvensiyasına qoşularaq öz üzərinə müvafiq öhdəliklər götürmüşdür.

Ulu Öndərin müəllifi olduğu müstəqil Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul olunmuş ilk Konstitusiyası qadınların kişilərlə bərabər hüququnu təsdiq etdi və demokratik dövlət quruculuğu prosesində onların fəal iştirakının ali hüquqi zəminini yaratdı. Heydər Əliyevin 1998-ci il yanvarın 14-də imzaladığı “Azərbaycanda qadınların rolunun artırılmasına dair tədbirlər haqqında” sərəncamı, daha sonra “Azərbaycan Respublikası Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında”, “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” fərmanları qadınların ictimai-siyasi həyatda iştirak və imkanlarının genişləndirilməsi sahəsində dövlət strategiyasının əsaslarının yaradılmasında mühüm rol oynadı.

Azərbaycan Respublikası tarixində qadın, gender siyasətinin banisi olmuş Ümummilli Lider Heydər Əliyev cəmiyyətdə qadınların roluna daim yüksək qiymət verərək demişdir: “Zahiri gözəlliyi ilə daxili aləminin paklığının vəhdət təşkil etdiyi, öz səbri, təmkini ilə səciyyələnən Azərbaycan qadını dəyanət və sədaqət rəmzinə çevrilmişdir. Onun şəninə dastanlar qoşulmuş, ona dahilər və qəhrəmanlar anası deyilmişdir. Tariximizin keşməkeşli səhifələrinə Azərbaycan qadını qayğıkeş ana, fitri istedadla malik şair, möhkəm iradəli hökmdar, dərin zəkalı mütəfəkkir kimi öz adını həkk etdirmişdir”.

Prezident İlham Əliyev qadınların cəmiyyətdə daha fəal iştirakına dair bir çox addımlar ataraq, bu istiqamətdə hüquqi bazanı zamanın tələblərinə uyğunlaşdırmaqda və zənginləşdirməkdədir. 2006-cı ildə “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanun, Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi kimi yenidən formalaşdırılması ilə bağlı müvafiq sərəncam və s. buna bariz nümunədir.

Beləliklə, Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən gender siyasətinin mahiyyətində qadınlara cəmiyyətin tamhüquqlu üzvü kimi bütün imkanlardan bərabər istifadə üçün zəruri şəraitin yaradılması dayanır. Bu səbəbdəndir ki, günümüzdə onlar iş dünyasında, dövlət idarəçiliyində, mədəniyyət sahəsində, səhiyyədə, təhsildə, elmdə və digər ölkə əhəmiyyətli sahələrdə öz sözünü deməkdədir.

Nəticə

Çarizm dövründə savadsızlıq və fanatik ənənələr səbəbindən ictimai və siyasi həyatdan təcrid olunmuş şəraitdə yaşayan Azərbaycan qadınları təhsil, siyasi, seçki kimi bir çox hüquqlardan məhrum edilmişdi. Onların çətin həyat şəraiti bir çox ziyalıları və savadlı, maarifpərvər din xadimlərimizi narahat edir, onları çıxış yolu axtarmağa vadar edirdi. Nəhayət, 1918-ci ildə öz müstəqilliyinə qovuşan Azərbaycanda bu məsələ öz həllini tapmış oldu.

Müsəlman Şərqində ilk respublika, ilk parlament, demokratik idarəçilik sistemi, hakimiyyət bölgüsü, hüquqi dövlət, gömrük, hüquq-mühafizə orqanları, ordu quruculuğu və sahələrində ilklərə imza atmış AXC-nin əsas dövlətçilik prinsiplərindən biri də irqindən, milliyətindən, dinindən, məzhəbindən, eyni zamanda cinsindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar verilməsi məsələsi olmuşdur. Beləliklə, bu hüquqi dövlətdə cinsiyyət fərqi aradan qaldırılaraq, bütün hüquqlar kimi qadın hüquqları da dövlət tərəfindən tanınmış və qorunmuşdur. Avropa və Amerika ölkəsindən xeyli əvvəl qadınlara seçki hüququnun verilməsi, qadınların təhsil və mədəni sahələrdə inkişafına xüsusi diqqət göstərilməsi və s. cümhuriyyətin qadınlara dair yürütdüyü siyasətin əsasını təşkil etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımova. A. // Qadın azadlığının qarçısı // "Azərbaycan", 2015, 9 iyul, s. 2.
2. "Kaspi" qəzeti, 7 oktyabr 1901.
3. "Баку", 23 апреля 1917 г.
4. Azərbaycan Cümhuriyyəti Hökumət qanun və binagüzarlıqları məcmuəsi // 1919, №1.
5. Qadın hüquqlarının müdafiəsi: beynəlxalq və milli aspektlər. Bakı: 2018.
6. Məmmədzadə M.B. // Azərbaycan Milli Xartiyası (28 mayis, İstiqlal Bəyannaməsi) // "Azərbaycan" jurnalı. Bakı: 1991, № 4, s. 132-149.
7. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. V cild (1900-1920-ci illər). Bakı: Elm, 2008, 696 s.
8. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. İki cildə. I cild. Bakı: 2004.
9. Mərdanov Misir. İlk milli seminariya: Qazax Müəllimlər Seminariyası // 525-ci qəzet, 8 dekabr 2018-ci il.
10. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920), Parlament (Stenoqrafik hesabatlar). I cild.

Туран Насирова

ЖЕНСКАЯ ПОЛИТИКА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о женщинах, занимающих особое место в национально-нравственных ценностях азербайджанского народа, семье, обществе, государственном управлении, а также о приобретении ими свобод и прав в период существующей в 1918-1920 годах Азербайджанской Демократической Республики. Также в статье описывается деятельность женщин в общественно-политической сфере, в борьбе с неграмотностью и невежеством.

Turan Nasirova

WOMEN'S POLICY OF THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC

SUMMARY

The article describes women who occupy a special place in the national-moral values of the Azerbaijani people, family, society, government, as well as their acquisition of freedoms and rights during the period of the Azerbaijan Democratic Republic in 1918-1920. The article also emphasizes activities of women in the socio-political sphere, fight against illiteracy and ignorance.